

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-38-21>

УДК 343.98

Н. В. НЕСТОР

доктор юридичних наук, старший дослідник,

заступник директора

E-mail: nataliia.nestor@kndise.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4231-537X>

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України

м. Київ, Україна, вул. Сім'ї Бродських, 6

А. О. ПОЛЯНСЬКИЙ

доктор юридичних наук, доцент,

завідувач лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення,
міжнародного співробітництва та підготовки експертів

E-mail: anton.polianskyi@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1684-7567>

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України

вул. Сім'ї Бродських, 6, м. Київ, Україна

І. В. ЛУЩИК

завідувач відділу міжнародного співробітництва та підготовки експертів
лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення,
міжнародного співробітництва та підготовки експертів

E-mail: fizedu@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9766-4628>

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України

м. Київ, Україна, вул. Сім'ї Бродських, 6

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУВАННЯ ЕТИЧНИХ СТАНДАРТІВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ

АНОТАЦІЯ. Вступ. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю систематизації етичних стандартів судових експертів, оскільки етика як одна з фундаментальних галузей філософських знань поширюється на будь-яку спільноту людей (соціальну, політичну, професійну та ін.); її завдання полягає в створенні правил взаємодії для забезпечення єдиних підходів до розв'язання різноманітних проблем і досягнення гармонії у суспільних відносинах. Судова експертиза, побудована на принципах законності та об'єктивності, сприяє забезпеченню законних прав та інтересів усіх членів суспільства. Тому діяльність судових експертів не може бути поза межами певних етичних норм і стандартів. Мета статті полягає у тому, щоб на основі аналізу етичних кодексів, які існують в англomовних країнах і в Україні, та за допомогою системного підходу схарактеризувати етичні стандарти судових експертів і окреслити напрями їх можливої трансформації. У дослідженні застосовано загальні методи наукового пізнання (сходження від абстрактного до конкретного; формалізації; абстрагування, аналізу, аналогії, синтезу), а також системний підхід.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Досліджено, що існує нагальна потреба узгодити національні підходи до міжнародної правозастосовної діяльності. Проаналізовано наявні етичні стандарти фахівців судово-експертної галузі. Розглянуто необхідність, сфери та механізми дотримання етичних стандартів у галузі судової експертології та криміналістики.

Висновок. Етичні стандарти у сфері судово-експертної діяльності мають передбачати точне відображення кваліфікації експерта, правдиве й докладне представлення отриманих у результаті дослідження даних, забезпечувати цілісність доказів, надавати чітку та повну документацію експертного дослідження. Водночас недопустимими є адвокція, упередженість, фальсифікація та розголошення отриманої під час експертних досліджень інформації.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: правова сім'я; етичні норми; етика експерта; методологія дослідження; системність.

Як цитувати: Нестор Н.В., Полянський А.О., Лущик І.В. Системний підхід до аналізування етичних стандартів судових експертів.. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Право». 2024. Вип. 38. С. 188-200 . <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-38-21>

In cites: Nestor N. V., Polianskyi A. O., & Lushchik I. V. (2024). A Systematic Approach to the Analysis of Ethical Standards of Forensic Experts.. The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series "Law", (38), P. 188-200 . <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-38-21> (in Ukrainian)

Постановка проблеми. Одним із постулатів сучасної науки є прозорість досліджень і можливість повторного отримання результатів експериментів у разі відтворення його умов, методів і використаного обладнання. Хоча іноді дослідження проводять у закритому середовищі, із грифами «Цілком таємно» або «Для службового використання», однак і їх потрібно проводити з дотриманням загальнонаукових принципів, одним із яких є етика дослідження. Часом неетичні вчені можуть використовувати цю секретність і непрозорість для того, щоб не дати змоги перевірити їхні наукові здобутки, отримані з порушеннями методології або перекручуванням фактів, і в такий спосіб підтримувати власну хибну значущість, а не просувати передові знання. Тому етика дослідника у цьому випадку є важливою запорукою науковості та справедливості.

Судова експертиза займається дослідженнями на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів із метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду (ст. 1 Закону України «Про судову експертизу») [1] і може допомогти визначити вину або звільнити обвинуваченого. Тому кожна національна судово-експертна спільнота повинна мати етичний кодекс для виконання своїх професійних обов'язків. Визначення та межі слідування етичним принципам можуть розрізнятися, але необхідно створити мінімальний набір етичних норм, обов'язкових для дотримання.

Стан наукового дослідження теми. Однією з перших і ґрунтовніших з розглянутої нами проблематики стала книга Р. D. Barnett «Етика в криміналістиці: професійні стандарти для практики криміналістики» (2002), в якій автор дослідив етичні кодекси в криміналістиці та судовій експертизі, що тоді існували, та визначив нагальну потребу й вимоги до них. Також він вказав на дилеми, з якими зіткнулися урядові та приватні організації під час забезпечення дотримання етичних кодексів своїми співробітниками [2].

Ж. А. Siegel у книзі «Етика в судовій експертизі» (2012) [3] наводить класифікацію етичних ситуацій, із якими стикаються експерти, об'єднуючи їх у кілька категорій:

1) професійні повноваження (уведення в оману щодо своїх неіснуючих сертифікатів або кваліфікації);

2) лабораторні аналітичні процедури (так звана «суха лабораторія», коли експерт дає висновок, не проводячи дослідження, а керуючись очевидними (на його думку) доказами;

недостатній або невибірковий аналіз; відповідність чинному законодавству та галузевим нормативам);

3) інтерпретація отриманих даних та надання свідчень у суді (підтверджувальна та контекстна упередженість; надання двозначних або неправдивих висновків; використання експертом незрозумілої термінології й адвокація у вигляді заниження або завищення доказової цінності своїх висновків під час виступу в суді);

4) приватні експерти (вони ніколи не повинні працювати за непередбачуваний попередньо гонорар, недопустимість залежності оплати від судового рішення; фаворитизм, що виявляється у постійному наданні свідчень на користь обвинувачення або захисту);

5) державні експерти (упередженість через тиск з боку організації, кому він підпорядкований і хто виплачує зарплату, або з боку прокуратури, коли йому доводиться завжди давати свідчення за обвинувачення);

6) професійна компетентність (нездатність або небажання опановувати найсучасніші знання та методики; нечесне складання тестів на кваліфікацію; неналежна практика безперервної освіти).

Першою постає проблема на межі професійної та особистої етики. R. Weinstock, G. B. Leong і J. A. Silva [4] вважають, що особиста етика (мораль) у сфері криміналістики належить лише до сфери занепокоєнь криміналіста, які не є похідними від його професійної ролі. Навпаки, професійна етика має відповідати певним кодексам або керівним принципам, які регулюють професійну та наукову поведінку фахівця та які є більш фундаментальними порівняно з особистою етикою. Тому під час виконання своїх професійних обов'язків експерту передусім слід керуватися саме етикою судової експертизи як такою, що розглядає застосування наукових принципів до галузі права.

Натомість С. Е. Pratar наголошує, що етика є основою кримінального розслідування, яке, з одного боку, має на меті відновлення зруйнованої соціальної концепції справедливості, а з іншого — навіть одне порушення на етапі слідства або суду може коштувати життя невинній людині або, навпаки, спричинити виправдання злочинця [5].

Найфундаментальніший принцип законності — презумпція невинуватості — передбачає, щоб усі етапи розслідування злочинів (зокрема, судову експертизу) проводили етично. Якщо методи збирання судових доказів слідчим або їх дослідження експертом не відповіда-

дають етичним стандартам, це робить такі докази неприйнятними [6].

Р. К. Yadav зауважує, що навіть звичайну сентенцію, яку ми можемо почути в залі суду, «говорити правду, всю правду і нічого, крім правди» не так легко застосувати на практиці. Які етичні питання постають перед експертом у ситуації, коли важливе питання прокурор не поставив? Чи означає зобов'язання говорити лише правду, що експерт має висвітлювати всі можливі та ймовірні результати своєї роботи або надавати лише найбільш ймовірні альтернативи? Автор відзначає [7], що деякі з етичних питань є спільними для всіх галузей судової експертизи, тоді як інші є доволі специфічними.

Як відомо, у сучасному світі існують різні підходи до структури права і його джерел, правових традицій і культури правозастосування, що узагальнюються поняттям «правова сім'я». Англо-американська правова сім'я як система загального права (англ. *Common law*) поширилася у країнах, історично пов'язаних із Англією (Велика Британія, США, Австралія та ще приблизно у 80) [8]. Натомість Україна належить до романо-германської сім'ї (англ. *Civil law*), джерелом права в якій є закон (нормативний акт) і яка найбільш поширена у світі — на її джерелах базуються правові системи приблизно 150 країн (насамперед континентальної Європи). Таке порівняння ми вважали за потрібне використати з метою вивчення закордонного досвіду, зрозуміти загальні тенденції розвитку права і збагатити національну правову культуру.

Це є також актуальним у наш час, коли процеси інтеграції та глобалізації спонукають держави взаємодіяти у різних сферах (економічній, політичній, військовій та ін.), що неможливе без відповідного правового підґрунтя, яке б узгоджувало численні особливості національних підходів до міжнародного права (зокрема, процедури укладення договорів, статус договорів у національному законодавстві та реєстрація міжнародного звичаєвого права) [9–11].

Мета дослідження. На основі аналізу етичних кодексів, які існують в англomовних країнах і в Україні, та за допомогою системного підходу схарактеризувати етичні стандарти судових експертів і окреслити напрями їх можливої трансформації.

Матеріали та методи дослідження. Із метою реалізації завдань нашого дослідження як основний методологічний постулат було використано системний підхід, що передбачає розглядання етики експерта як сукупності вза-

ємопов'язаних компонентів, для якої характерні множинність, ієрархічність побудови, структуризація, цілісність [12] та емерджентність [13].

Етика — це складний і динамічний процес, який неможливо пізнати та унормувати тільки на основі аналізування моральних цінностей, законодавчих вимог або досвіду представників інших країн або спільнот. Такий редукціоністський підхід не може повністю відобразити та не дає можливості зрозуміти цей складний процес, тим більше прогнозувати його (що є особливо цінним для нашого предмету — етики експертів і створення їхнього професійного кодексу, який заздалегідь має передбачити різні моральні ситуації та колізії).

Для глибшого розуміння процесів, які відбуваються у цьому середовищі, потрібно «навчитися мислити категоріями можливого і мати справу з таким, що виникає». На думку G. Dominici [14], системний підхід підкреслює складність відносин між системою і навколишнім середовищем, постійний взаємозв'язок і обмін речовинами, енергією та інформацією між ними.

Проблему поєднання методології системного підходу та бізнесової етики почали досліджувати порівняно нещодавно. Наприклад, 1997 року A. Nilsson та M. Westerberg [15] вважали, що системний підхід може зробити вагомий внесок у сферу бізнес-етики лише за умови, що зможе поєднати практичну застосовність і чітку етичну позицію.

Досліджуючи зв'язок між системним підходом і етикою, N.-T. Tuan і C. Shaw розрізняють системне мислення та системний підхід (англ. *Systemic Thinking and Systems Thinking*) для окреслення питань системного вирішення суспільних проблем [16].

Вони стверджують, що системне мислення обов'язково має бути етичним, адже воно розвиває толерантність, пом'якшує соціальні проблеми, захищає права людини і заохочує створювати найбільше благо для найбільшої кількості людей.

Тому, використовуючи системний підхід, можна досліджувати взаємозв'язки (контекст), перспективи (сприйняття ситуації) і межі (узгодження обсягу, масштабу та уявлення про покращення) [17].

Наше теоретичне дослідження також стало можливим завдяки використанню загальних методів пізнання:

— сходження від абстрактного до конкретного (у русі від загального поняття «етика» до окремих і специфічних її проявів у професійній діяльності судового експерта);

– формалізації (у різноманітних складниках, що впливають на ефективність діяльності судового експерта, ми виокремили одну ознаку – із ким або чим він взаємодіє – і на її основі систематизували усе розмаїття етичних відносин експерта);

– абстрагування, аналізу, аналогії, синтезу та ін.

Водночас деякі дослідники наголошують, що взагалі не існує абстрактних наукових методів пізнання, незалежних і об'єктивних. Наприклад, *L. Smolin* вважає, що науковий підхід є дієвим, оскільки вчені формують спільноти та певні традиції, засновані не на узагальненому наборі методів, а на спільному наборі етичних принципів. На його думку, існує два етичних принципи, які лежать в основі успіху наукового підходу дотепер і в майбутньому: по-перше, усі науковці погоджуються говорити лише правду і керуватися раціональними аргументами в публічних доказах. По-друге, у разі, якщо такі докази не вирішують проблему або їх недостатньо, то дослідники заохочують конкуренцію та диверсифікацію поміж фахівців відповідної галузі знань. Не полемізуючи з науковою спільнотою з цього окремого погляду, слід зауважити, що для нашого дослідження важливою є думка про нерозривність наукових методів як явища з етикою, тобто будь-які методи не можна вважати науковими поза межами етичних міркувань [18].

Основні результати дослідження. Аналіз світової практики свідчить, що етичні норми криміналістів і судових експертів, зведені у професійний кодекс, можуть бути прийнятими на рівні стандарту (наприклад, у США), затвердженими професійними об'єднаннями (наприклад, в Австралії та Канаді), розгалуженими (наприклад, у Великій Британії) або взагалі неформалізованими і неврегульованими на національному рівні (наприклад, в Ірландії та Україні).

Етичний кодекс криміналістів і експертів США розроблений Національним інститутом стандартів і технологій [19] й містить 14 пунктів:

1) суспільна служба — це довіра суспільства, що вимагає від службовців лояльності: закони та етичні принципи вище, ніж особиста вигода;

2) не повинні мати фінансових інтересів, які суперечать сумлінному виконанню службових обов'язків;

3) не повинні брати участь у фінансових операціях шляхом використання отриманої під час виконання службових обов'язків інформації або мати від неї приватну зацікавленість;

4) не повинні вимагати або приймати будь-які подарунки від будь-якої фізичної чи юридичної особи;

5) сумлінно виконувати свої обов'язки;

6) усвідомлено не брати на себе несанкціоновані зобов'язання або обіцянки;

7) не використовувати посаду з приватною метою;

8) діяти неупереджено, не надавати жодних переваг юридичним або фізичним особам;

9) захищати та зберігати федеральну власність;

10) не займатися сторонньою трудовою діяльністю;

11) повідомляти відповідні органи про марнотратство, шахрайство, зловживання та корупцію на робочому місці;

12) добросовісно виконувати свої громадянські обов'язки зокрема, фінансові зобов'язання);

13) забезпечувати рівність можливостей у відправленні правосуддя для всіх громадян незалежно від раси, кольору шкіри, релігії, статі, національного походження, віку або інвалідності;

14) уникати будь-яких дій, які можуть створити враження про порушення законів або етичних норм, викладених у цьому Кодексі.

Канадське товариство судових експертів (англ. *Canadian Society of Forensic Science*) — некомерційна організація, що має на меті підтримання професійних стандартів і сприяння вивченню та підвищенню статусу судової експертизи й декларує Правила професійної поведінки [20], згідно з якими судові експерти повинні:

– поводитися з усією інформацією від замовника з належною конфіденційністю;

– докладати всіх розумних зусиль, щоб поводитися з предметами потенційної доказової цінності з обережністю та відповідально для забезпечення їх цілісності;

– вживати розумних заходів для забезпечення належного технічного аналізу всіх доказів у справі;

– використовувати чинні, загальноприйняті та актуальні методи, техніки, стандарти та засоби контролю для проведення обстежень та аналізування, щоб їх могла відтворити інша кваліфікована та компетентна особа;

– повне розкриття результатів експертизи замовнику;

– своєчасно описувати всі отримані на проведення експертизи предмети та зберігати робочі записи про перебіг, результати та висновки експертного дослідження;

– давати висновки відповідно до результатів експертизи у справі та лише тією мірою, якою це виправдано і відповідає поставленим завданням;

– докладати всіх зусиль, щоб давати свідчення чітко, прямо і відмовлятися виходити за межі своєї сфери знань або рівня компетенції;

– не перебільшувати, не прикрашати або в інший спосіб не спотворювати власну кваліфікацію під час дачі свідчень у суді;

– бути неупередженим і незалежним у своєму аналізі, звітності та свідченні стосовно своїх професійних обов'язків судового експерта;

– професійно виконувати свої обов'язки та прагнути заслужити довіру громадськості;

– поважати своїх колег і оцінювати їх роботу за такими самими стандартами, як і себе;

– визначати розумну плату за послуги, намагаючись її не виправдано не завищувати, не стягувати плату за ненадані або непотрібні послуги, за жодних обставин не надавати послуги за умов непередбачених обставин;

– прагнути підтримувати та покращувати свої навички та знання й бути обізнаним щодо досягнень і стандартів у своїй дисципліні.

Спілка судових експертів Австралії та Нової Зеландії (англ. *Australian & New Zealand Forensic Science Society*) має Кодекс професійної практики, що побудований на принципах, які допомагають експертам-криміналістам виконувати свої професійні обов'язки [21].

Зокрема він містить зобов'язання експертів:

1) перед суспільством (надавати інформацію про правові, соціальні, екологічні, економічні та інші можливі наслідки, які можуть виникнути в результаті послуг судового експерта; діяти чесно, порядно, справедливо та без незаконної дискримінації; вживати розумних заходів для захисту здоров'я, добробуту та безпеки населення під час виконання своїх функцій і обов'язків);

2) перед клієнтами та роботодавцями (діяти правдиво, об'єктивно, не надавати свідомо оманливу інформацію, заяви, висновки або докази, не спотворювати свої повноваження, освіту, підготовку або досвід; повідомляти клієнту або роботодавцю про фактичний або можливий конфлікт інтересів після його виявлення, не розголошувати комерційно конфіденційну або запатентовану технологічну інформацію роботодавця або клієнта без його письмової згоди; вивчати та аналізувати надані йому докази у справі відповідно до її характеру; проводити та документувати всі дослі-

дження, використовуючи визначені протоколи та методи; висловлювати думки, які мають доказове значення; не приховувати жодних звинувачувальних або виправдувальних висновків, які можуть спотворити факти у справі; на вимогу розкривати методи дослідження);

3) загальні професійні (мати знання та навички, які відповідають прийнятим стандартам; не брати участі в професійних порушеннях, шахрайстві або нечесній поведінці в професійному відношенні; як усно, так і письмово висловлювати думки, робити заяви або давати свідчення чесно і тільки в межах своїх знань і компетенції; не надавати будь-якій особі підстав і не приймати таких підстав, що мають на меті неналежним чином вплинути на його послуги; продовжувати розвивати фахові знання, навички та досвід протягом своєї кар'єри, заохочуючи до цього колег).

Служба судової експертизи Великої Британії станом на сьогодні є повністю приватизованою, тому державним органам складно контролювати діяльність провайдерів на ринку судово-експертних послуг. Безперечно, це накладає певний відбиток на судову експертизу і вимагає від клієнтів виваженого підходу під час обирання експерта або експертної установи для перевірки обґрунтованості та надійності судових доказів.

Однак існує британська урядова організація *Forensic Science Regulator* (<https://www.gov.uk/government/organisations/forensic-science-regulator>), що регулює експертну діяльність і яка ухвалила Кодекс практики регулятора судової експертизи, що визначає стандартні вимоги до судово-експертної діяльності, пов'язаної з розслідуванням злочинів в Англії та Вельсі. У цьому Кодексі для всіх спеціалістів, які виконують будь-які судово-експертні дослідження, регулятор визначив цінності та ідеали, які обстоює професія. Ці норми поведінки мають чітко продемонструвати замовникам, системі кримінальної юстиції та громадськості, чого вони мають право очікувати від експертів.

Основними етичними вимогами до експерта зазначено такі положення:

– визнавати, що головним обов'язком експерта перед судом є справедливість;

– діяти чесно, сумлінно, об'єктивно та неупереджено;

– виконувати юридичні зобов'язання, покладені на експертів;

– якнайшвидше повідомляти про будь-які особисті, ділові, фінансові і/або інші інтереси або ситуації, які можуть сприйматися як потенційний конфлікт інтересів;

- надавати експертні висновки лише у межах межі професійної компетентності;
- розвивати свою професійну компетентність у відповідній галузі;
- письмово надавати замовнику висновки;
- підтримувати цілісність предметів, наданих на експертизу;
- досліджувати, застосовуючи доказові дієві методи;
- переглядати висновки у будь-якій справі, якщо з'явилася нова інформація, що може суттєво вплинути на результат;
- зберігати конфіденційність [22].

На цьому Кодексі будує свою професійну діяльність один із провідних постачальників судово-експертних послуг у Великій Британії - компанія *Orchid Cellmark* [23].

Водночас у цій країні існують етичні кодекси фахівців окремих видів судових експертиз (наприклад, Кодекс практики, етики та професійні стандарти в криміналістичній антропології [24], Кодекс практики та стандарти діяльності для судової патологічної експертизи в Англії, Вельсі та Північній Ірландії [25]). Наприклад, судові антропологи не мають права неправомірно представляти себе або свою роботу, привласнювати матеріальну або інтелектуальну власність, ухилятися від правди, змовлятися з іншими особами з метою ввести в оману, демонструвати неповагу до померлих або членів їхніх сімей. Водночас вони повинні:

- пам'ятати про культурні, правові та релігійні звичаї щодо людських останків, ставитися до всіх людських останків з повагою та гідністю, а як до доказів – із обережністю та контролем, необхідним для забезпечення їхньої цілісності;
- дотримувати законів і рекомендацій щодо збирання, використання та видалення доказів, утримуватися від несанкціонованого збирання даних і позасудових заяв, що стосуються поточних розслідувань;
- точно використовувати відповідні техніки й методики, забезпечуючи необхідну конфіденційність і повністю розкриваючи висновки замовнику експертизи;
- чітко й відверто свідчити, утримуючись від спекуляцій, що виходять за межі їхніх знань і професійної компетентності, свідомо не спотворювати дані, на основі яких ґрунтується висновок експерта;
- уникати будь-якого надмірного внутрішнього або зовнішнього політичного, комерційного, фінансового та іншого тиску і конфлікту інтересів;

– утримуватися від будь-яких спотворень щодо освіти, підготовки, професійного членства або досвіду, а також від незаконної або неетичної поведінки та роботи, якщо це суперечить суспільним інтересам;

– стягувати розумну плату за послуги, не надавати послуги на основі непередбаченої плати, зберігати інтелектуальну незалежність та емоційну неупередженість, щоб забезпечити неупереджене аналізування доказів;

– виконувати професійні обов'язки, щоби збільшувати довіру громадськості, судово-медичної спільноти та медико-правової системи.

Найстаріше об'єднання незалежних британських експертів із консультування юридичних фірм і адвокатів у кримінальних справах – компанія *Bericon Forensics* окремо не визначає жодних етичних кодексів, зауважуючи, що кожний її експерт має професійне членство у своїх відповідних дисциплінах.

До того ж ця компанія має корпоративні членства в провідних установах і товариствах, таких як Реєстр експертів Великої Британії (англ. *UK Register of Expert Witnesses*), Товариство експертів (англ. *Society of Expert Witnesses*) та Інститут експертів, що свідчить про її прагнення підтримувати найвищі стандарти професіоналізму та етики.

Некомерційна організація Інститут експертів (англ. *The Expert Witness Institute*), місія якої полягає в підтриманні належного відправлення правосуддя та швидкому вирішенні спорів за допомогою високоякісних експертних свідчень, та Академія експертів (англ. *The Academy of Experts*), що покликана сприяти використанню послуг незалежного експерта у Великій Британії, європейському співтоваристві та решті світу в традиційному судовому розгляді та в альтернативному вирішенні спорів, мають спільний кодекс [26], в якому зазначено:

– експертів заборонено вчиняти дії, що можуть його скомпроментувати або зашкодити дотриманню певних положень (незалежність, неупередженість, об'єктивність і чесність експерта; обов'язок експерта перед судом; гарна репутація окремого експерта та всієї експертної системи загалом; належний рівень виконання експертом своїх професійних обов'язків; забезпечення конфіденційності);

– експерт, залучений до будь-якого провадження, не повинен укладати жодних домовленостей, які могли б поставити під загрозу його неупередженість, або робити його гоноаром залежним від результату справи, а також

приймати будь-які переваги, окрім гонорару та витрат;

- експерт не повинен приймати вказівки щодо будь-яких питань, де існує фактичний або потенційний конфлікт інтересів;

- для захисту свого клієнта експерт повинен укласти страховку для відповідного відшкодування;

- експерти не повинні оприлюднювати результати своєї роботи у будь-який нечесний спосіб, водночас їхня публічність не має бути неточною або вводити в оману.

Саме цей кодекс для своїх членів взяла за основу організація європейських експертних асоціацій *EuroExpert* для використання експертами в різних країнах Європи [27], адже тут існують різні системи права та багато юрисдикцій, будь-яка з яких може накладати на експерта додаткові обов'язки та відповідальність. Тобто цей кодекс найбільш узагальнено розкриває всі професійні та етичні вимоги до діяльності судових експертів. Хоча інша впливова міжнародна експертна організація *The European Network of Forensic Science Institutes, ENFSI*, яка існує з 1993 р. і станом на 2024 р. об'єднує 73 колективних члени у 39 країнах [28], не декларує будь-якого кодексу.

Надання високоякісних послуг судової експертизи в *Ірландії* вимагає від усіх дотичних до цього процесу співробітників дотримання найвищих стандартів чесності, етичної поведінки та старанності.

Поведінку персоналу державної установи *Forensic Science Ireland* (яка, до речі, є учасницею *ENFSI*) регулюють (поміж інших) Кодекс стандартів і поведінки державної служби, Дисциплінарний кодекс державної служби, цінності цієї установи та закони про етику на державних посадах. Відповідно до останніх [29], співробітники, які займають визначені посади, повинні надавати щорічні звіти до Комісії зі стандартів у державній службі, що містять розкриття інтересів (зокрема, матеріальних), які можуть впливати на представників державних органів під час виконання ними службових обов'язків.

Етичні норми криміналістів і судових експертів в Україні. У нашій країні не існує затвердженого кодексу, обов'язкового для виконання всіма представниками експертної спільноти, проте є Кодекс етики судового експерта, автором якого виступило ТОВ «Судова незалежна експертиза України» [30] і який висуває до своїх членів такі вимоги:

- неухильно дотримуватися вимог Конституції України, міжнародних договорів, чинного законодавства України у сфері судо-

вої експертизи та вимог інших нормативно-правових актів;

- сприяти утвердженню верховенства права та законності;

- бути повністю незалежним від впливу будь-яких органів державної влади, їх посадових осіб, суду, прокуратури, учасників судового процесу, колег тощо;

- не використовувати повноваження для задоволення своїх інтересів або інтересів інших осіб, або з метою отримання неправомірної вигоди;

- проводячи експертизи та експертні дослідження, має всебічно, повно, об'єктивно та безпосередньо дослідити надані у справі докази;

- неупереджено та об'єктивно виконувати покладені на нього обов'язки, не поділяючи людей за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

- проявляти терпіння, ввічливість, тактовність та доброзичливість;

- поглиблювати теоретичні знання та вдосконалювати практичні навички;

- уникати вчинення дій, що можуть ставити під сумнів чесність і порядність експертів та паплюжити судову експертизу взагалі;

- контролювати свою поведінку, зокрема поза межами робочого місця, у громадських місцях бути взірцем вихованості, стриманості, проявляти гуманність та доброзичливість;

- не розголошувати будь-кому відомості, що стали йому відомі під час виконання ним своїх обов'язків, та зберігати конфіденційність щодо раніше виконаних експертиз, окрім випадків, визначених законом, оцінювання, надання відгуків та висловлювання коментарів щодо діяльності інших експертів є неприпустимим.

Якщо етику судового експерта розглядати як систему його взаємодії з об'єктом експертизи та іншими учасниками досудового розслідування та судового розгляду, то в ній можна виокремити такі підсистеми:

- 1) експерт – об'єкт експертизи;

- 2) експерт – інший експерт із такої самої спеціальності;

- 3) експерт – експерт з іншої спеціальності;

- 4) експерт – слідчий суддя (слідчий, прокурор);

- 5) експерт – суддя;

- 6) експерт – учасник справи (сторони справи, заявник і боржник, органи та особи,

які мають законні підстави діяти в інтересах інших осіб, адвокат, свідок);

7) експерт – адміністрація експертної установи.

Етичні колізії, що можуть виникнути під час взаємодій у наведених підсистемах

У процесі дослідження наданих на експертизу доказів фахівець має дотримувати поміж іншим певних правил до їх зберігання та унеможливлення пошкодження або псування внаслідок необережного поводження з ними, адже їхня цінність і доказова спроможність не обмежуються терміном проведення експертизи (може також бути призначена додаткова (повторна) експертиза або у разі заявлення клопотання про призначення експертизи обома сторонами цивільного процесу). Саме про це йдеться у ст. 5 Закону України «Про судову експертизу» («Під час проведення судових експертиз (обстежень і досліджень) об'єкти дослідження можуть бути пошкоджені або витрачені лише тією мірою, якою це необхідно для дослідження» [1]).

Часто експерти взаємодіють між собою у межах проведення однієї експертизи або експертного дослідження. Це також може бути викликано неможливістю проведення призначеним судом експертом експертизи без залучення інших спеціалістів, про що згідно зі ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України (далі – *КПК України*) [31] і ст. 103 Цивільного процесуального кодексу України (далі – *ЦПК України*) [32] він негайно має повідомити суд.

З іншого боку, у разі призначення додаткової експертизи або якщо експертизу було замовлено водночас кільком незалежним дослідникам можуть виникнути певні професійні розбіжності у поглядах на доцільність використання певних методів, засобів або методик. До речі, в українському Реєстрі методик проведення судових експертиз поміж інженерно-технічних експертиз за спеціальністю 10.2 «Дослідження технічного стану транспортних засобів» існують кілька окремих методик, що були водночас чинними впродовж 2010–2022 р. і мали однаковий предмет дослідження («Експертне дослідження системи освітлення та світлової сигналізації транспортних засобів», «Дослідження стану електроламп транспортних засобів, які брали участь у дорожньо-транспортних пригодах», «Дослідження автомобільних ламп») [33] або за спеціальністю 10.9 «Дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів», що є чинними дотепер і мають однакову юридичну силу («Проведення комп'ютерно-технічних досліджень носіїв

цифрової інформації», «Методика дослідження інформації на цифрових носіях», «Методика дослідження носіїв інформації, створених із застосуванням напівпровідникової технології») [33].

Саме в такій ситуації всі дотичні до справи експерти мають поводитися з професійною гідністю, поважаючи і точку зору колег, і об'єктивність використаної ними методики. За таких умов експерти зобов'язані об'єктивно поінформувати одне одного щодо рівня своєї компетентності, наявних експертних спеціальностей і набутого досвіду, що сприятиме налагодженню між ними продуктивних стосунків.

Проведення комплексних експертиз «призначають тоді, коли дослідження потребує застосування різних спеціальних знань для визначення індивідуальної totoжності (коли речовини <...> утворюють сліди в результаті взаємодії елементів матеріальної обстановки) або з'ясування родової, групової належності; для виявлення станів і властивостей складних утворень та об'єктів; для визначення механізму контактування тощо» [34].

У таких умовах експерти різних спеціальностей водночас або послідовно мають досліджувати об'єкти, явища і процеси з метою надання висновку. Безумовно, як і в будь-яких взаємодіях фахівців мають превалювати професійні стосунки, хоча й не слід ігнорувати загальнолюдські принципи комунікації та етики.

Як відомо, в Україні підставою проведення судової експертизи (ст. 7¹ Закону України «Про судову експертизу») є відповідне судове рішення (процесуальний документ — постанова, ухвала суду про призначення експертизи), рішення органу досудового розслідування; договір з експертом або експертною установою, якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб [1]; а підставою призначення експертизи в будь-якому судочинстві (ст. 103 ЦПК України [32], ст. 242, 332 КПК України [31]) є необхідність отримання спеціальних знань, що мають значення у справі і без яких неможливо встановити відповідні обставини у неправовій сфері; сторонами не наданий висновок експерта з тих самих питань або надані висновки суперечливі чи викликають сумніви в їх правильності. У цивільному процесі вона може бути проведена на замовлення учасника справи або за ухвалою суду (ст. 106, 104 ЦПК України [32]), у кримінальному — лише за дорученням слідчого судді або суду (ст. 242–244 КПК України [31]) та за клопотанням сторони кримінального провадження. Оскільки експерт є учасником судового проце-

су (ст. 65 ЦПК України [32]) та кримінального провадження (ст. 69 КПК України [31]), на нього поширюються основні вимоги щодо поваги до людської честі й гідності, рівності усіх учасників перед законом та судом і неприпустимості зловживання своїми процесуальними правами. У жодному разі він не повинен відчувати фізичного, морального, фінансового та будь-якого тиску і сам не здійснювати такий тиск стосовно решти учасників процесу (провадження). Адже незалежність експерта забезпечується заборобою втручатися в проведення судової експертизи будь-кому під загрозою відповідальності, передбаченої законом (ст. 4 Закону України «Про судову експертизу» [1]).

Від того, як експерт вибудує свої стосунки з різними учасниками процесу (провадження), залежатимуть ефективність і швидкість визначення справедливості у справі. Тому з боку експерта неприпустимі будь-які зволікання, адже йому слід пам'ятати, що за злісне ухилення від явки до суду, органів досудового слідства або дізнання настає адміністративна відповідальність згідно з положеннями Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – *КУпАП*) [35]. Експерт зобов'язаний давати показання слідчому судді та суду (ст. 95 КПК України [31]).

Належне виконання експертом своїх громадянських і професійних обов'язків безпосередньо в залі суду викликано вимогами ст. 102 ЦПК України, у якій зазначено, що «суд має право за заявою учасників справи або з власної ініціативи викликати експерта для надання усних пояснень щодо його висновку» [32]. Якщо ж у експерта для проведення експертизи, призначеної судом, не вистачає кваліфікації, досвіду або бракує необхідних знань, то він має невідкладно повідомити про це суд (ст. 103 ЦПК України [32] і ст. 69 КПК України [31]).

Якщо експерта викликають до суду для допиту з метою роз'яснення його висновку, то він має поводитися тактовно і стримано, адекватно реагувати на дії або висловлювання інших осіб. У відносинах із рештою учасників судового процесу експерт має виявляти повагу до них і до суду, уникати позапроцесуального спілкування з ними по суті справи, коректно «ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні», «не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти

будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати» (ст. 69 КПК України [31]).

З метою отримання об'єктивних даних, дотримання загальних принципів справедливості та права, а також уникнення особистої зацікавленості експерта необхідно забезпечувати незалежність його оплати від результатів справи.

Законом передбачена відповідальність експерта за завідомо неправдивий висновок:

- кримінальна – за надання завідомо неправдивого висновку, відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, а також за розголошення даних, що стали йому відомі під час проведення експертизи (статті 384, 385 Кримінального кодексу України [36]);

- адміністративна – за злісне ухилення від явки в суд, до органів досудового розслідування або прокурора під час досудового розслідування (статті 1853, 1854 КУпАП [35]);

- дисциплінарна – за допущені порушення під час проведення експертизи, що не тягнуть за собою кримінальної або адміністративної відповідальності;

- деліктна – у разі завдання своїми діями майнової шкоди під час проведення експертизи експерт несе матеріальну відповідальність.

Більшість експертів, яких можуть залучати до проведення експертних досліджень в Україні, працюють у державних установах Міністерства внутрішніх справ, Мін'юсту та ін., на яких поширюються колегіальні професійні та етичні вимоги (хоча існує категорія судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, але вона нечисленна).

Оскільки вони, перебуваючи на певних посадах, вступають у соціально-трудова відносини з роботодавцями або адміністрацією підприємства (установи, організації), отже, теоретично можуть із боку останніх зазнавати морального, фінансового, адміністративного та ін. тиску на експерта, що є неприпустимим.

Висновки. На основі усього зазначеного вище можемо констатувати, що загальноприйнятими в світовій науковій і професійній експертній спільноті вважають етичні стандарти, що передбачають точне відображення кваліфікації експерта, правдиве й докладне представлення отриманих у результаті дослідження даних, забезпечення цілісності доказів, надання чіткої та повної документації, недопустимість адвокації (заниження або завищення доказової цінності результатів експертизи) й упередженості (кому підпорядкований експерт

і хто платить йому грошову винагороду або зарплату), а також принципи неупередженості свідчень, конфіденційності та нерозголошення, повідомлення про колег, які порушують етичний кодекс професії, тощо. До того ж експерт

має бути вільним від свідчень під тиском, замовчування несприятливої інформації, упередженого сприймання доказів і фальсифікації даних, а також від неповідомлення про сфальшовані докази.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 28.08.2024).
2. Barnett P. D. Ethics in Forensic Science: Professional Standards for the Practice of Criminalistics. *Forensic Science Communications*. 2002. Vol. 4. No. 3.
3. Siegel J. A. General Forensic Ethical Dilemmas. *Ethics in Forensic Science*. 2012. P. 59–79. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-385019-5.00003-8>.
4. Weinstock R., Leong G. B., Silva J. A. Ethics. *Encyclopedia of forensic sciences*. 2nd ed. Vol. 1 A–B / Ed. by J. A. Siegel, P. J. Sauko. Elsevier, 2013. P. 175–180. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-382165-2.00291-9> (accessed: 28.08.2024).
5. Pratap C. E. Ethical aspects of forensic expert evidence in criminal cases. *International Journal of Novel Research and Development*. 2022. Vol. 7(3). P. 746–751. URL: <https://www.ijnrd.org/papers/IJNRD2203091.pdf> (accessed: 28.08.2024).
6. Moradi A., Ashouri M., Mahdavisabet M., Mehra N. Ethics of restorative justice and its role in social security. *Quarterly of Order and Security Guards*. 2021. Vol. 13(4). P. 205–228. URL: <https://sid.ir/paper/381413/en> (accessed: 28.08.2024).
7. Yadav P. K. Ethical issues across different fields of forensic science. *Egyptian Journal of Forensic Sciences*. 2017. Vol. 7(10). DOI: <https://doi.org/10.1186/s41935-017-0010-1>.
8. Field Listing – Legal system. The World Factbook. Central Intelligence Agency. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/legal-system/> (accessed: 28.08.2024).
9. Larouche P., Cserne P. (Eds.). National Legal Systems and Globalization: New Role, Continuing Relevance. The Hague : T.M.C. Asser Press, 2012. 390 p. <https://doi.org/10.1007/978-90-6704-885-9>.
10. Verdier P.-H., Versteeg M. International Law in National Legal Systems: An Empirical Investigation. *American Journal of International Law*. 2015. No. 109(3). P. 514. <https://doi.org/10.5305/amerjintellaw.109.3.0514>.
11. Hörisch J., Burritt R. L., Christ K. L., Schaltegger S. Legal systems, internationalization and corporate sustainability. An empirical analysis of the influence of national and international authorities. *Corporate Governance*. 2017. Vol. 17. No. 5. Pp. 861–875. <https://doi.org/10.1108/CG-08-2016-0169>.
12. Прокопенко Т. О. Теорія систем і системний аналіз : навч. посіб. Черкаси : ЧДТУ, 2019. С. 12–13. URL: <http://surl.li/cql0z> (дата звернення: 28.08.2024).
13. Геселева Н. В., Заріцька Н. М. Емерджентні властивості системи. *Бізнес-інформ*. 2013. № 7. С. 93–97. URL: http://business-inform.net/export_pdf/business-inform-2013-7_0-pages-93_97.pdf (дата звернення: 28.08.2024).
14. Dominici G. Why Does Systems Thinking Matter? *Business Systems Review*. 2012. Vol. 1(1). P. 1. <https://doi.org/10.7350/bsr.a02.2012>.
15. Nilsson A., Westerberg M. Business Ethics and Systems Thinking. *Systems Practice*. 1997. Vol. 10. No. 4. P. 491–506. URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:982527/FULLTEXT01.pdf> (accessed: 28.08.2024).
16. Tuan N.-T., Shaw C. Consideration of Ethics in Systemic Thinking. *Systemic Practice and Action Research*. 2015. Vol. 29 (1). P. 51–60. <https://doi.org/10.1007/s11213-015-9352-5>.
17. Allen W. Systems thinking. Learning for Sustainability. URL: <https://learningforsustainability.net/systems-thinking/> (accessed: 28.08.2024).
18. Smolin L. There is No Scientific Method. *Big Think*. 2013. URL: <https://bigthink.com/articles/there-is-no-scientific-method/> (дата звернення: 28.08.2024).
19. Ethics Handbook for On and Off-Duty Conduct. U.S. Department of Justice. January 2016. <https://www.justice.gov/jmd/page/file/190546/dl> (accessed: 28.08.2024).
20. Code of Conduct. *Canadian Society of Forensic Science*. 1994, 5 Nov. URL: <https://www.csfs.ca/become-a-member/code-of-conduct/> (дата звернення: 28.08.2024).
21. Code of Professional Practice for Members of the ANZFSS. Australian & New Zealand Forensic Science Society. URL: <https://anzfss.org.au/resources/code-of-professional-practice/> (accessed: 28.08.2024).
22. Forensic Science Regulator code of practice. GOV.UK. 26 Jan., 2023. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/forensic-science-regulator-code-of-practice> (дата звернення: 28.08.2024).
23. A Commitment to Quality. Orchid Cellmark. 2023. 2 Oct. URL: <https://www.cellmarkforensics.co.uk/about/quality-standards/> (accessed: 28.08.2024).
24. Code of Practice. Ethics and Professional Standards in Forensic Anthropology. Royal Anthropological Institute. <https://www.therai.org.uk/images/stories/Forensic/Code%20of%20Practice%20Ethics%20and%20Professional%20Standards%20in%20Forensic%20Anthropology-Draft.pdf> (accessed: 28.08.2024).

25. Code of practice and performance standards for forensic pathology in England, Wales and Northern Ireland. The Royal College of Pathologists. URL: <https://www.rcpath.org/static/5617496b-cd1a-4ce3-9ec8eabfb0db8f3a/Code-of-practice-and-performance-standards-for-forensic-pathology-in-England-Wales-and-Northern-Ireland.pdf> (accessed: 28.08.2024).
26. Code of Practice. The Expert Witness Institute. URL: <https://www.ewi.org.uk/About/Code-of-Practice> (accessed: 28.08.2024).
27. Code of practice within EuroExpert. EuroExpert. 2001. URL: <https://euroexpert.org/standards/code-of-practice> (accessed: 28.08.2024).
28. ENFSI: 73 members in 39 countries. The European Network of Forensic Science Institutes. URL: <https://enfsi.eu/about-enfsi/members/> (accessed: 28.08.2024).
29. Oversight Agreement 2023-25. Department of Justice. Forensic Science Ireland. 16 March, 2023. URL: <https://assets.gov.ie/251653/b61b9b8e-2b49-4b91-9d7b-f142a8a79ade.pdf> (accessed: 28.08.2024).
30. Кодекс етики судового експерта. ТОВ «Судова незалежна експертиза України». 30.12.2014. URL: <https://ekspertiza.com.ua/uk/kodeks-etyky-sudovoho-eksperta> (дата звернення: 28.08.2024).
31. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 28.08.2024).
32. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 28.08.2024).
33. Реєстр методик проведення судових експертиз. Міністерство юстиції України. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/page/6> (дата звернення: 28.08.2024).
34. Класифікація судових експертиз : монографія / Е. Б. Сімакова-Єфремян, В. Л. Федоренко, Л. В. Свиридова та ін.; за заг. ред. Е. Б. Сімакової-Єфремян. Харків, 2021. С. 536.
35. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n1981> (дата звернення: 28.08.2024).
36. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 28.08.2024).

Стаття надійшла до редакції 02.10.2024

Стаття рекомендована до друку 29.11.2024

N. V. NESTOR

Doctor of Law, Senior Researcher Deputy Director for Scientific Work

E-mail: natalia.nestor@kndise.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4231-537X>

Kyiv Scientific Research Institute of Forensic Expertise of the Ministry of Justice of Ukraine

Kyiv, Ukraine, 03057, Brodskikh Family St., 6

A. O. POLIANSKYI

Doctor of Law, Associate Professor Head of the Laboratory for the organization of scientific, methodological activities, regulatory support, international cooperation and training of experts

E-mail: anton.polianskyi@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1684-7567>

Kyiv Scientific Research Institute of Forensic Expertise of the Ministry of Justice of Ukraine

Kyiv, Ukraine, 03057, Brodskikh Family St., 6

I. V. LUSHCHYK

Head of the Department of International Cooperation and Expert Training of the Laboratory of Organization of Scientific, Methodological Activities,

Regulatory Support, International Cooperation and Expert Training

E-mail: fizedu@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9766-4628>

Kyiv Scientific Research Institute of the Ministry of Justice of Ukraine

Kyiv, Ukraine, 03057, Brodskikh Family St., 6

A SYSTEMATIC APPROACH TO THE ANALYSIS OF ETHICAL STANDARDS OF FORENSIC EXPERTS

ANNOTATION. *Introduction.* The relevance of the research topic is due to the need to systematise the ethical standards of forensic experts, since ethics as one of the fundamental branches of philosophical knowledge applies to any community of people (social, political, professional, etc.); its task is to create rules of interaction to ensure uniform approaches to solving various problems and achieving harmony in social relations. Forensic examination, based on the principles of legality and objectivity, contributes to ensuring the legitimate rights and interests of all members of society. Therefore, the activities of forensic experts cannot be outside the scope of certain ethical norms and standards. The purpose of the article is to characterise the ethical standards of forensic experts and outline the areas of their possible transformation based on the analysis of ethical codes existing in English-speaking countries and in Ukraine, and using a

systematic approach. The study applies the general methods of scientific cognition (ascent from the abstract to the concrete; formalisation; abstraction, analysis, analogy, synthesis), as well as a systematic approach.

Summary of the main results of the study. The article shows that there is an urgent need to harmonise national approaches to international law enforcement. The existing ethical standards of forensic experts are analysed. The necessity, areas and mechanisms of compliance with ethical standards in the field of forensic science and criminalistics are considered.

Conclusion. Ethical standards in the field of forensic science should provide for an accurate reflection of the expert's qualifications, a truthful and detailed presentation of the data obtained as a result of the study, ensure the integrity of evidence, and provide clear and complete documentation of the expert study. At the same time, advocacy, bias, falsification and disclosure of information obtained during expert research are inadmissible.

KEYWORDS: *legal family; ethical norms; expert ethics; research methodology; systematicity..*

REFERENCES

1. Law of Ukraine No. 4038-XII "On forensic examination". (February 25, 1994) (as amended and supplemented). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>. (in Ukrainian).
2. Barnett P.D. (2002). Ethics in Forensic Science: Professional Standards for the Practice of Criminalistics. Forensic Science Communications, 4(3).
3. Siegel J.A. (2012). General Forensic Ethical Dilemmas. In Ethics in Forensic Science (pp. 59-79). Elsevier Inc. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-385019-5.00003-8>.
4. Weinstock R., Leong G.B., Silva J.A. (2013). Ethics. In Encyclopedia of forensic sciences, Vol. 1: A-B. J.A. Siegel, P.J. Saukko (Eds.) (pp. 175-180). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-382165-2.00291-9>.
5. Pratap C.E. (2022). Ethical aspects of forensic expert evidence in criminal cases. International Journal of Novel Research and Development, 7(3), 746-751. URL: <https://www.ijnrd.org/papers/IJNRD2203091.pdf>.
6. Moradi A., Ashouri M., Mahdavisabet M., Mehra, N. (2021). Ethics of restorative justice and its role in social security. Quarterly of order and security guards, 13(4), 205-228. URL: <https://sid.ir/paper/381413/en>.
7. Yadav P.K. (2017). Ethical issues across different fields of forensic science. Egyptian Journal of Forensic Sciences, 7(10). <https://doi.org/10.1186/s41935-017-0010-1>.
8. Field Listing – Legal system. The World Factbook. Central Intelligence Agency. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/legal-system>.
9. Larouche P., Cserne P. (Eds.). (2012). National Legal Systems and Globalization: New Role, Continuing Relevance. The Hague: T.M.C. Asser Press. <https://doi.org/10.1007/978-90-6704-885-9>.
10. Verdier P.-H., Versteeg M. (2015). International Law in National Legal Systems: An Empirical Investigation. American Journal of International Law, 109(3), 514. <https://doi.org/10.5305/amerjintlaw.109.3.0514>.
11. Hörisch J., Burritt R.L., Christ K.L., Schaltegger, S. (2017). Legal systems, internationalization and corporate sustainability. An empirical analysis of the influence of national and international authorities. Corporate Governance, 17(5), 861-875. <https://doi.org/10.1108/CG-08-2016-0169>.
12. Prokopenko T.O. (2019). Theory of systems and system analysis. Cherkasy: ChDTU, 12-13. <https://doi.org/http://surl.li/cqloz>. (in Ukrainian)
13. Heseleva N.V., Zaritska N.M. (2013). Emerdzhentni vlastyvoli systemy. BIZNESINFORM, 7, 93-97. URL: http://business-inform.net/export_pdf/business-inform-2013-7_0-pages-93_97.pdf. (in Ukrainian)
14. Dominici G. (2012). Why Does Systems Thinking Matter? Business Systems Review, 1(1), 1. <https://doi.org/10.7350/bsr.a02.2012>.
15. Nilsson A., Westerberg, M. (1997). Business Ethics and Systems Thinking. Systems Practice, 10(4), 491-506. URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:982527/FULLTEXT01.pdf>.
16. Tuan N.-T., Shaw, C. (2015). Consideration of Ethics in Systemic Thinking. Systemic Practice and Action Research, 29(1), 51-60. <https://doi.org/10.1007/s11213-015-9352-5>.
17. Allen W. Systems thinking. Learning for Sustainability. URL: <https://learningforsustainability.net/systems-thinking>.
18. Smolin L. (2013). There is no Scientific Method. Big Think. May. URL: <https://bigthink.com/articles/there-is-no-scientific-method>.
19. Ethics Handbook for On and Off-Duty Conduct. (2016). U.S. Department of Justice. URL: <https://www.justice.gov/jmd/page/file/190546/dl>.
20. Code of Conduct. (November, 1994). Canadian Society of Forensic Science. URL: <https://www.csfs.ca/become-a-member/code-of-conduct>.
21. Code of Professional Practice for Members of the ANZFSS. Australian & New Zealand Forensic Science Society. URL: <https://anzfss.org.au/resources/code-of-professional-practice>.
22. Forensic Science Regulator Code of Practice. (January 26, 2023). GOV.UK. 26 Jan, 2023. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/forensic-science-regulator-code-of-practice>.
23. A Commitment to Quality (October, 2023). Orchid Cellmark, 2. URL: <https://www.cellmarkforensics.co.uk/about/quality-standards>.
24. Code of Practice, Ethics and Professional Standards in Forensic Anthropology. Royal Anthropological Institute. URL:

<https://www.therai.org.uk/images/stories/Forensic/Code%20of%20Practice%20Ethics%20and%20Professional%20Standards%20in%20Forensic%20Anthropology-Draft.pdf>.

25. Code of practice and performance standards for forensic pathology in England, Wales and Northern Ireland. The Royal College of Pathologists. URL: <https://www.rcpath.org/static/5617496b-cd1a-4ce3-9ec8eabfb0db8f3a/Code-of-practice-and-performance-standards-for-forensic-pathology-in-England-Wales-and-Northern-Ireland.pdf>.

26. Code of Practice. The Expert Witness Institute. URL: <https://www.ewi.org.uk/About/Code-of-Practice>.

27. Code of practice within EuroExpert. (2001). EuroExpert. URL: <https://euroexpert.org/standards/code-of-practice>.

28. ENFSI: 73 members in 39 countries. The European Network of Forensic Science Institutes. URL: <https://enfsi.eu/about-enfsi/members/>.

29. Oversight Agreement 2023-25. Department of Justice (March 16, 2023). Forensic Science Ireland. URL: <https://assets.gov.ie/251653/b61b9b8e-2b49-4b91-9d7b-f142a8a79ade.pdf>.

30. Code of Ethics of a Forensic Expert. (December 30, 2014). "Independent Forensic Expertise of Ukraine" LLC. URL: <https://ekspertiza.com.ua/uk/kodeks-etyky-sudovoho-eksperta>. (in Ukrainian).

31. The Criminal Procedure Code of Ukraine No. 4651-VI. (April 13, 2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. (in Ukrainian).

32. Civil Procedure Code of Ukraine No. 1618-IV. (March 18, 2004). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>. (in Ukrainian).

33. Register of forensic examination methods. Ministry of Justice of Ukraine. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/page/6>. (in Ukrainian).

34. Simakova-Efremyan, E.B., Fedorenko, V.L., Sviridova, L.V. et al. (2021). Classification of forensic examinations. E.B. Simakova-Efremyan (Ed.). Kharkiv. (in Ukrainian).

35. Code of Ukraine on administrative offenses No. 8073-X. (December 7, 1984). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n1981>. (in Ukrainian).

36. The Criminal Code of Ukraine No. 2341-III. (March 5, 2001). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. (in Ukrainian).

The article was received by the editors 02.10.2024

The article is recommended for printing 29.11.2024